

Ewa Pogorzala
Zamość
ewapogo@interia.pl

Ewolucja polityki oświatowej państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych po 1989 r.

The evolution of Polish educational policy towards national and ethnic minorities after 1989

Streszczenie:

Podstawowym kryterium ewaluacji położenia mniejszości narodowych i etnicznych w państwie zamieszkania jest stworzenie prawnych i faktycznych możliwości podtrzymywania znajomości języka, kultury i tradycji przez członków tych grup mniejszościowych. Po 1989 r. polityka oświatowa państwa polskiego wobec mniejszości przybrała charakter kompensacyjny, ale w odniesieniu do społeczności uznanych prawnie za mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczność posługującą się językiem regionalnym (Kaszubi). nierozwiązany pozostaje problem społeczności posiadających obywatelstwo polskie, nie wymienionych w ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym, które pretendują do takiego statusu, tudzież uznania ich języka za język regionalny w rozumieniu przepisów prawnych

W ostatnich latach nabiera również istotnego znaczenia problem kształcenia dzieci cudzoziemskich w polskim systemie oświaty. Obecność w polskich szkołach uczniów odmiennych kulturowo powoduje szereg jakościowo nowych problemów dla programowania polityki państwa wobec mniejszości narodowych, etnicznych, językowych czy kulturowych, szczególnie w kontekście obowiązywania regulacji prawnych, arbitralnie narzucających status prawny i związany z nim zakres praw w sferze edukacji.

Słowa kluczowe: mniejszości narodowe i etniczne w Polsce, polityka oświatowa wobec mniejszości narodowych i etnicznych

Summary:

The basic criteria of evaluating the situation of national and ethnic minorities in the country in which they live is to create legal and real possibilities for sustaining the language competence, culture and traditions by members of these minority groups. After 1989 the educational policy of the Polish state towards the minorities became compensative, but only towards the communities legally recognized as national or ethnic minorities, as well as communities using a regional language (the Kashubians). The problem of communities who have Polish citizenship and who are not mentioned in the act on national and ethnic minorities and on the regional language, still remains unsolved. They still aspire to the status and want their language to be legally recognized as regional.

In recent years the problem is growing of educating foreign citizens' children within the Polish Educational System. The presence of foreign pupils in Polish schools who are culturally different poses many new problems for the state about planning towards national, ethnic, linguistic or cultural minorities, especially in the context of existing legal regulations, which in an arbitrary manner impose the legal status and, connected with it, the scope of legal rights in the sphere of education.

Keywords: national and ethnic minorities in Poland, educational policy towards national and ethnic minorities

1. Uwagi wstępne.

Podniesiony w tytule opracowania problem badawczy, pod względem formalno – prawnym, odnieść należy do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Grupy te zyskały taki status na mocy ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym¹. W ustawie zawarte zostały definicje kategorii „mniejszość narodowa”, „mniejszość etniczna” oraz „język regionalny”/”społeczność posługująca się językiem regionalnym”, jak również wskazane zostały enumeratywnie grupy, którym status takowy przysługuje. *De facto* jednak problem polityki oświatowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych, czy szerzej ludności narodowości niepolskiej lub mniejszości w ujęciu socjologicznym, jest znacznie bardziej skomplikowany niż wynikałoby to z zapisów ustawy i rozporządzeń Ministerstwa Edukacji Narodowej regulujących zasady nauczania języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego. W polskim systemie oświaty nauczanie w języku ojczystym lub języka ojczystego, finansowane ze środków publicznych, zagwarantowane jest dla uczniów ze społeczności uznanych prawnie za mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczności regionalnej (kaszubskiej).

W przypadku dzieci narodowości niepolskiej, niebędących obywatelami polskimi, możliwie jest organizowanie dodatkowej nauki języka i kultury kraju ich pochodzenia, ale publiczne wsparcie ogranicza się do udostępnienia pomieszczeń szkolnych na ten cel. nierozwiązany pozostaje problem społeczności posiadających obywatelstwo polskie, nie wymienionych w ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym, które pretendują do takiego statusu, tudzież uznania ich języka za język regionalny w rozumieniu ustawy (*casus* narodowości śląskiej, mniejszość grecka, działania na rzecz zachowania języka wilamowskiego).

2. Główne tendencje w polityce oświatowej państwa polskiego wobec mniejszości po 1989 r.

Polityka oświatowa definiowana jest jako program działalności państwa w dziedzinie oświaty i wychowania oraz jego praktyczna realizacja w zakresie zasad organizacji systemu nauczania i zarządzania instytucjami oświatowymi oraz podstaw materialnych funkcjonowania szkolnictwa. Przyjąć można rozumienie polityki oświatowej wobec mniejszości jako działalności władz państwowych regulujących położenie tych grup w dziedzinie oświaty poprzez akty normatywne i decyzje stanowiące uprawnionych organów. Przy czym wskazać należy dwa przeciwstawne wymiary polityki oświatowej wobec mniejszości: restrykcyjny – negujący prawo tych

¹ Dz. U. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.

grup do oświaty w języku ojczystym oraz kompensacyjny – afirmujący prawo do oświaty w języku ojczystym jako wartość autoteliczną lub tylko je akceptujący jako wartość instrumentalną dla osiągnięcia określonych celów politycznych. Zaznaczyć bowiem należy, iż polityka oświatowa może uwzględniać i być zgodna ze stanem myśli pedagogicznej, może tylko częściowo wyrażać myśl pedagogiczną lub może jej zaprzeczać, wyrażając głównie wolę biurokracji lub partii politycznych². W pierwszym przypadku, decydenci oświatowi starają się uwzględniać uwarunkowania psychopedagogiczne i socjolingwistyczne, określające optymalny z punktu widzenia rozwoju ucznia, model kształcenia dzieci z grup mniejszościowych³.

Wysunąć można zasadniczą tezę, iż po 1989 r. polityka oświatowa państwa polskiego wobec mniejszości przybrała charakter kompensacyjny, przy czym politologiczna analiza problemu wskazuje na instrumentalne traktowanie prawa do oświaty w języku ojczystym. Koncesje dla mniejszości w dziedzinie oświaty wynikały bardziej z uwarunkowań procesów integracyjnych i zobowiązań międzynarodowych, niż rzeczywistej woli politycznej ogółu partii i ugrupowań politycznych. Z drugiej strony restrykcje w tym zakresie warunkowane są wymogami polskiej racji stanu (*vide* kwestia integralności państwa wobec postulatów terytorialnych aktywistów organizacji śląskich, kwestia statusu społeczności kaszubskiej).

Po 1989 r. nastąpiła reorientacja polityki narodowościowej państwa oraz wprowadzenie uregulowań prawnych odnoszących się do mniejszości narodowych i etnicznych. W wymiarze politycznym zmiany te zapoczątkowało oświadczenie premiera T. Mazowieckiego w dniu 12 września 1989 r. na forum Sejmu, iż „*Polska jest państwem i ojczyzną nie tylko Polaków, ale także mniejszości narodowych*”⁴. Prawo do oświaty w języku ojczystym zagwarantowane zostało konstytucyjnie i ustawowo⁵. Znalazło ono także wzmocnienie w międzynarodowych zobowiązaniach Polski, zarówno w ramach traktatów dwustronnych z państwami sąsiedzkimi, jak również w przyjętych dokumentach organizacji międzynarodowych poświęconych ochronie praw mniejszości narodowych⁶.

² Por. A. Smolański, *Historyczne podstawy teorii organizacji szkolnictwa w Polsce, T. 2, Funkcjonowanie szkoły*, Kraków 1999, s. 7.

³ Na ten temat patrz szerzej: E. Pogorzala, *Psychopedagogiczne i socjolingwistyczne uwarunkowania polityki oświatowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych*, [w:] *Język - poznanie - zachowanie: perspektywy i wyzwania w studiach nad przyswajaniem języka obcego*, red. J. Nijkawska, Łódź 2009, s. 332 – 349.

⁴ „Diariusz Sejmowy” 1989 nr 17, s. 4.

⁵ W obowiązującej przez okres 30 lat ustawie o rozwoju systemu oświaty i wychowania z 1961 r. nie zawarto stosownych zapisów gwarantujących mniejszościom narodowym prawo do nauki w języku ojczystym. Pośrednio uprawnienia takie wypływały z zapisu art. 67 Konstytucji z 1952 r. zapewniającej obywatelom PRL równe prawa bez względu na narodowość. Do momentu wejścia w życie ustawy o systemie oświaty z 1991 r. sprawy organizacji nauczania języków mniejszości narodowych uregulowane były jedynie na poziomie zarządzeń Ministra Edukacji Narodowej. W latach 1989 – 1992 obowiązywało zarządzenie z dnia 21 grudnia 1988 r. w sprawie organizowania w szkołach podstawowych i liceach ogólnokształcących nauki języka ojczystego dla dzieci i młodzieży narodowości niepolskiej (Dz. Urz. MEN Nr 11, poz. 69). Zarządzenie to zostało wydane na podstawie ogólnej delegacji zawartej w art. 36a ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania z 1961 r. do regulowania w drodze rozporządzeń zasad tworzenia sieci szkolnej.

⁶ Patrz szerzej: E. Pogorzala, *Szkolnictwo dla mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w okresie transformacji*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, red. E. Michalik, H. Chałupczak, Lublin 2006, s. 327 – 338.

Art. 13 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty stanowił, iż „*Szkoła i placówka publiczna umożliwia uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury.*”⁷ W marcu 1992 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej wydało rozporządzenie w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych⁸. Od 1 stycznia 2003 r. obowiązywało rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 3 grudnia 2002 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych⁹. Obecnie obowiązuje nowa regulacja ministerialna, tj. rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym¹⁰.

Od pierwszej połowy lat 90. XX w. trwały prace nad ustawą regulującą status mniejszości w Polsce¹¹. Ostatecznie ustawa uchwalona została dopiero na początku 2005 r. Istotny wpływ na ewolucję polityki wobec mniejszości miały również wymagania związane z procesem integracji z Unią Europejską, w tym tzw. kryteria kopenhaskie.

3. Status i liczebność mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.

W obowiązującym w Polsce ustawodawstwie enumeratywnie wymieniono, grupy które uznawane są za mniejszości narodowe i etniczne. Zgodnie z ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym z dn. 6 stycznia 2005 r.¹² mniejszością narodową jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; jej przodkowie zamieszkivali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej

⁷ T. j. Dz. U. z 2004 r., Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.

⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 marca 1992 roku w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych (Dz. U. Nr 34, poz. 150).

⁹ Dz. U. Nr 220, poz. 1853.

¹⁰ Dz. U. Nr 214, poz. 1579.

¹¹ Na ten temat patrz szerzej: S. Łodziński, *Spory wokół ustawy o ochronie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce okresu transformacji*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach integracji i transformacji*, red. E. Michalik, H. Chałupczak, Lublin 2006, s. 287 – 312.

¹² Dz. U. Nr 17, poz. 141 i Nr 62, poz. 550.

od co najmniej 100 lat oraz utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. W ustawie enumeratywnie określono, które społeczności uznane zostały za mniejszości narodowe. Są to mniejszość białoruska, czeska, litewska, niemiecka, ormiańska, rosyjska, słowacka, ukraińska oraz żydowska.

Z kolei mniejszością etniczną, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie warunki analogiczne jak w przypadku mniejszości narodowych, przy czym nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. W ustawie za mniejszości etniczne uznano mniejszość karaimską, łemkowską, romską oraz tatarską.

W rozumieniu ustawy i zgodnie z Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych za język regionalny uważa się język, który jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa oraz różni się od oficjalnego języka tego państwa. Przy czym określenie język regionalny nie obejmuje dialektów oficjalnego języka danego państwa, ani języków migrantów. W ustawie jako język regionalnym uznany został język kaszubski. Realizacja prawa osób posługujących się językiem regionalnym do nauki tego języka lub w tym języku odbywa się na tych samych zasadach i w trybie, jak w przypadku mniejszości narodowych i etnicznych.

Nie dysponujemy pełnymi i bezspornymi danymi dotyczącymi liczebności mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Wszelkie próby ustalenia liczebności tych społeczności prawie zawsze budzą wiele zastrzeżeń. W tym zakresie musimy opierać się na szacunkach badaczy zagadnień narodowościowych oraz wynikach spisu powszechnego z 2002 r.¹³ W kwestionariuszu spisowym umieszczone zostały dwa pytania pozwalające na ustalenie liczby mniejszości narodowych i etnicznych. Pierwsze z nich (pytanie numer 33) brzmiało: *Do jakiej narodowości się Pan(i) zalicza?, przy czym narodowość zdefiniowano jako deklaratywną (opartą na subiektywnym odczuciu) cechą indywidualną każdego człowieka, wyrażającą jego związek emocjonalny (uczuciowy), kulturowy lub genealogiczny (ze względu na pochodzenie rodziny) z określonym narodem.* Drugie ze wspomnianych pytań dotyczyło języka używanego w kontaktach domowych (pytanie numer 34) i brzmiało ono: *W jakim języku (językach) rozmawia Pan(i) najczęściej w domu?* Przy czym istniała możliwość zarejestrowania dwóch nazw języków niepolskich, niezależnie od tego, czy były one używane z językiem polskim, czy też wyłącznie.

Wyniki spisu wskazują, że w ogólnej liczbie ludności Polski – 36.983,7 tys., czyli 96,74% osób zadeklarowało narodowość polską. Przynależność do narodowości innej niż polska zadeklarowało 471,5 tys. (1,23%)¹⁴. Spośród deklarujących inną niż

¹³ Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań. Ludność. R.II. Struktura społeczna ludności. 8. Ludność Polski według deklarowanej narodowości i języka [on-line], Główny Urząd Statystyczny, s. 39 – 41 [dostęp 10 marca 2009 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_raport_z_wynikow_nsp_ludnosci_i_mieszkan_2002.pdf>.

¹⁴ W odniesieniu do 774,9 tys. (2,03%) nie zdołano ustalić przynależności narodowościowej, głównie z powodu braku odpowiedzi.

poliska narodowość, polskie obywatelstwo posiadało 444,6 tys., co stanowiło 94,30% tej zbiorowości, natomiast brak obywatelstwa stwierdzono u 25,7 tys. (5,45%). Wśród narodowości niepolskich najwięcej osób zadeklarowało narodowość śląską – 173,2 tys., niemiecką – 152,9 tys., białoruską – 48,7 tys., ukraińską – 31 tys., romską – 12,9 tys., rosyjską – 6,1 tys., łemkowską – 5,9 tys., litewską – 5,8 tys., kaszubską – 5,1 tys., słowacką – 2 tys., żydowską – 1,1 tys., ormiańską – 1,1 tys., czeską – 0,8 tys. osób, tatarską – 0,5 tys., karaimską – 0,05 tys.

Jeśli zgodnie z ustawą przyjmiemy, iż za członków mniejszości narodowych uznać możemy te osoby, które posiadają obywatelstwo polskie, wówczas dane te przedstawiają się następująco: Ślązacy – 172,7 tys. osób, Niemcy – 147,7 tys., Białorusini – 47,6 tys., Ukraińcy – 27,2 tys., Romowie – 12,7 tys., Rosjanie – 3,25 tys., Łemkowie – 5,85 tys., Litwini – 5,6 tys., Kaszubi – 5,05 tys., Słowacy – 1,7 tys., Żydzi – 1,05 tys., Ormianie – 262 osoby, Czesi – 386, Tatarzy – 447, Karaimi – 43.

Szacunki badaczy zagadnień narodowościowych są zasadniczo wyższe od wyników spisu. Przykładowo według H. Chałupczaka liczebność mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce przedstawia się następująco: Niemcy – 310 tys., Ukraińcy – 250 tys., Białorusini – 210 tys., Łemkowie – 30 tys., Romowie – 17 tys., Litwini – 10 tys., Rosjanie – 6 tys., Żydzi – 5 tys., Słowacy – 2,5 tys., Czesi – 1,5 tys., Tatarzy – 1 tys., Ormianie – 800 osób, Karaimi – 150¹⁵.

W 2011 r. w okresie 1 kwietnia – 30 czerwca został przeprowadzony kolejny Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Zawarto w nim także pytania o narodowość. Wstępne wyniki spisu mają być dostępne pod koniec 2011 r., zaś szczegółowy raport ma zostać opracowany w roku 2012.

4. Koncepcja kształcenia uczniów z mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (stan prawny na dn. 30 września 2011 r.)

Państwo polskie przyjęło szereg międzynarodowych aktów dotyczących praw językowych i oświatowych mniejszości, w tym Konwencję Ramową o ochronie mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995 r.¹⁶, Europejską Karta języków regionalnych lub mniejszościowych z dnia 5 listopada 1992 r.¹⁷ oraz Konwencję o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.¹⁸ W Konstytucji kwestie dotyczące edukacji mniejszości zawarte zostały w art. 35, który stanowi iż Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowa-

¹⁵ H. Chałupczak, *Liczba mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w świetle powszechnego spisu ludności z 2002 roku oraz badań naukowych*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach integracji i transformacji*, red. E. Michalik, H. Chałupczak, Lublin 2006, s. 263 – 270.

¹⁶ Dz. U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209. W Polsce obowiązuje od 1 kwietnia 2001 r.

¹⁷ Dz. U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121. W Polsce obowiązuje od 1 czerwca 2009 r.

¹⁸ Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

nia i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzygnięciu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

Zgodnie z art. 13 ustawy o systemie oświaty szkoła i placówka publiczna umożliwia uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury. Nauka ta prowadzona jest na wniosek rodziców w osobnych grupach, oddziałach i szkołach, w grupach, oddziałach lub szkołach z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury lub też w międzyszkolnych zespołach nauczania. Ponadto ustawa stanowi, iż w pracy dydaktyczno – wychowawczej szkoły publiczne zapewniają podtrzymywanie kultury i tradycji regionalnej.

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym reguluje sprawy związane z zachowaniem i rozwojem tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych oraz zachowaniem i rozwojem języka regionalnego. Art. 8 ustawy, w części dotyczącej praw językowych, stanowi, iż osoby należące do mniejszości mają w szczególności prawo do nauki języka mniejszości lub w języku mniejszości. Kwestie dotyczące oświaty zostały uregulowane w rozdziale 3 ustawy. Są to jednak zapisy ogólnikowe, gdyż w zakresie rozwiązań szczegółowych – co do zasad i trybu realizacji prawa osób należących do mniejszości do nauki języka mniejszości lub w języku mniejszości, a także prawa tych osób do nauki historii i kultury danej mniejszości – ustawa odsyła do ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty.

Zasadniczym aktem określającym koncepcję organizacyjno – wychowawczą kształcenia uczniów z grup mniejszościowych jest wspomniane już rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. Zgodnie z §1 rozporządzenia przedszkola, szkoły i placówki publiczne zobowiązane są do umożliwienia uczniom należącym do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, czyli społeczności kaszubskiej, podtrzymywanie i rozwijanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej poprzez prowadzenie nauki języka mniejszości narodowej lub etnicznej, czyli języków mniejszości oraz języka regionalnego, jak również nauki własnej historii i kultury. Rozporządzenie przewiduje również, możliwość prowadzenia nauki geografii państwa, z którego obszarem kulturowym utożsamiają się członkowie mniejszości narodowej, zajęć artystycznych lub innych zajęć dodatkowych.

Formy organizacyjne nauczania języka mniejszości lub języka regionalnego w szkołach określone zostały w paragrafie 4 rozporządzenia. Nauczanie może być organizowane w: 1) szkołach lub oddziałach z nauczaniem w języku mniejszości, w których zajęcia edukacyjne są prowadzone w tym języku, z wyjątkiem zajęć obejmujących w szkole podstawowej: w I etapie edukacyjnym - kształcenie zintegrowane

w zakresie treści nauczania języka polskiego; zaś w II etapie edukacyjnym - język polski oraz część historii i społeczeństwa dotyczącą historii Polski, a w pozostałych typach szkół - język polski, część historii dotyczącą historii Polski i część geografii dotyczącą geografii Polski; 2) w szkołach lub oddziałach, w których zajęcia edukacyjne są prowadzone w dwóch językach: polskim oraz języku mniejszości, będącym drugim językiem nauczania; 3) szkołach lub oddziałach z dodatkową nauką języka mniejszości, prowadzoną w formie odrębnych zajęć, w których zajęcia edukacyjne są prowadzone w języku polskim, z wyjątkiem zajęć z języka mniejszości; 4) międzyszkolnych zespołach nauczania języka mniejszości.

Rozporządzenie z 2007 r. reguluje podstawowe kwestie dotyczące form organizacyjnych nauczania języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego. Kwestie dotyczące treści programowych, planów i programów nauczania, podręczników, kwalifikacji nauczycieli, oceniania, przeprowadzania egzaminów, wydawania świadectw itd. uregulowane zostały w odpowiednich rozporządzeniach ministerialnych dotyczących ogółu szkół¹⁹.

5. Skala nauczania języków/w językach mniejszości w polskim systemie oświaty w roku szkolnym 2010/2011.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w roku szkolnym 2010/2011 nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego (kaszubskiego) odbywała się w różnych formach organizacyjnych w ponad 600 szkołach podstawowych i zespołach międzyszkolnych na poziomie szkół podstawowych, z którego korzystało ponad 35 tys. uczniów. Ponadto nauczanie tych języków lub w tych językach prowadzone było w ponad 200 placówkach gimnazjalnych i zespołach międzyszkolnych na poziomie gimnazjum, a korzystało z niego blisko 10 tys. uczniów. Na znacznie mniejszą skalę naucza się języków/w językach mniejszości na poziomie szkolnictwa ponadgimnazjalnego.

Ogółem według danych GUS-u w różnych formach organizacyjnych oraz na poziomie różnych szkół prowadzono nauczanie języka białoruskiego, kaszubskiego, litewskiego, łemkowskiego, niemieckiego oraz ukraińskiego. Szczegółowe dane w tym zakresie prezentuje poniższa tabela. Przede wszystkim zauważalne jest duże za-

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych z dnia 30 kwietnia 2007 r. (Dz.U. Nr 83, poz. 562); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programu wychowania przedszkolnego i programu nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz.U. Nr 89, poz. 730); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych z dnia 12 lutego 2002 r. (Dz.U. Nr 15, poz. 142 z późn. zm); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli nie mających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz. U. Nr 50, poz. 400).

interesowanie nauczaniem języka kaszubskiego w stosunku do innych mniejszości, których liczebność znacznie przewyższa społeczność kaszubską, podczas gdy skala nauczania ich języków w szkołach jest znacznie niższa. Najwięcej uczniów korzystało z nauki w/lub języka niemieckiego.

Tabela 1. Nauczanie języka mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w szkołach dla dzieci i młodzież w roku szkolnym 2010/2011.

| języki ojczyste / rok szkolny | szkoły ¹ podstawowe | | gimnazja ¹ | | licea ogólnokształcące ² | | technika ³ | |
|-------------------------------|--------------------------------|-----------|-----------------------|-----------|-------------------------------------|-----------|-----------------------|-----------|
| | szkoły | uczniowie | szkoły | uczniowie | szkoły | uczniowie | szkoły | uczniowie |
| ogółem 2009/2010 | 601 | 35137 | 218 | 10819 | 22 | 1427 | 4 | 44 |
| ogółem 2010/2011 | 621 | 35372 | 229 | 9715 | 20 | 1350 | 5 | 53 |
| białoruski | 22 | 1346 | 14 | 823 | 3 | 752 | - | - |
| kaszubski | 196 | 8945 | 59 | 1349 | 5 | 187 | - | - |
| litewski | 8 | 256 | 4 | 165 | 2 | 99 | 1 | 2 |
| łemkowski | 20 | 110 | 10 | 78 | 2 | 11 | 1 | 3 |
| niemiecki | 283 | 23473 | 86 | 6756 | 1 | 39 | 2 | 44 |
| ukraiński | 83 | 897 | 51 | 477 | 7 | 262 | 1 | 4 |

¹⁻³ Łącznie z:

¹ zespołami międzyszkolnymi,

² liceami profilowanymi (w roku szkolnym 2010/11 — 1 szkoła z językiem ukraińskim z 1 uczniem),

³ zasadniczymi szkołami zawodowymi (w roku szkolnym 2010/11 — 1 szkoła z językiem niemieckim z 29 uczniami i 1 szkoła z językiem łemkowskim z 3 uczniami).

Uwaga. Dane obejmują samodzielne szkoły dla dzieci i młodzieży mniejszości narodowych i etnicznych oraz posługujących się językiem regionalnym, jak również szkoły i zespoły międzyszkolne, w których organizowane są dodatkowe zajęcia z nauczania tych języków.

Źródło: GUS, Mały Rocznik Statystyczny Polski 2011 [online], [dostęp 22 sierpnia 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm>.

O ile nauczanie języka białoruskiego, ukraińskiego i litewskiego, jako języków mniejszości, zorganizowane zostało w latach 50. XX w. i kontynuowane było po okresie transformacji, to nauczanie języka niemieckiego wygasło w latach 60. XX w. i wznowione zostało w latach 90. XX w. Dynamikę skali nauczania tego języka na przestrzeni dekady lat 90. XX w. i pierwszej dekady XXI w. prezentuje poniższa

tabela²⁰. W pierwszym roku nauczania, tj. 1992 naukę zorganizowano w 10 szkołach podstawowych, a korzystało z niej ponad 1300 uczniów. W roku szkolnym 1999/200, po wprowadzeniu w Polsce reformy szkolnictwa likwidującej ośmioklasowe szkoły podstawowe i wprowadzającej sześcioklasowe szkoły podstawowe i trzyletnie gimnazja, nauczanie języka niemieckiego zorganizowano również na tym etapie kształcenia, a korzystało z niej ponad 2,5 tys. uczniów. Zainteresowanie nauką języka niemieckiego na poziomie szkolnictwa podstawowego i gimnazjalnego, nauczanego jako język mniejszości narodowej, utrzymuje się na poziomie ponad 30 tys. uczniów, a na początku pierwszej dekady XX w. było nawet wyższe.

Tabela 2. Nauczanie języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej w szkołach dla dzieci i młodzież w latach 1992 – 2010.

| Rok szkolny | Szkoła podstawowa | Liczba uczniów w szkole podst. | Gimnazjum | Liczba uczniów w gimnazjum |
|-------------|-------------------|--------------------------------|-----------|----------------------------|
| 1992/1993 | 10 | 1.307 | - | - |
| 1993/1994 | 31 | 3.136 | - | - |
| 1994/1995 | 67 | 6.152 | - | - |
| 1995/1996 | 111 | 10.498 | - | - |
| 1996/1997 | 252 | 23.050 | - | - |
| 1997/1998 | 265 | 25.325 | - | - |
| 1998/1999 | 267 | 28.822 | - | - |
| 1999/2000 | 273 | 25.545 | 49 | 2.588 |
| 2000/2001 | 269 | 24.640 | 53 | 6.148 |
| 2001/2002 | 256 | 26.241 | 62 | 9.967 |
| 2002/2003 | 261 | 26.128 | 63 | 10.823 |
| 2003/2004 | 254 | 24.200 | 70 | 11.269 |
| 2004/2005 | 256 | 24.025 | 75 | 11.391 |
| 2005/2006 | 263 | 24.201 | 82 | 10.974 |
| 2006/2007 | 268 | 24.420 | 81 | 10.524 |
| 2007/2008 | 264 | 24.032 | 88 | 10.249 |
| 2008/2009 | 267 | 23.616 | 89 | 9.460 |
| 2009/2010 | 274 | 23.537 | 89 | 7.946 |

Źródło: *Nauczanie języka niemieckiego w Polsce. Raport przeglądowy 1990 – 2010 sporządzony przez ORE na zlecenie MEN [online]*, Warszawa 2011, [dostęp 31 sierpnia 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://www.ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=432:nauczanie-jzyka-niemieckiego-w-polsce&id=11:edukacja-jzykowa>.

²⁰ *Nauczanie języka niemieckiego w Polsce. Raport przeglądowy 1990 – 2010 sporządzony przez ORE na zlecenie MEN [online]*, Warszawa 2011, [dostęp 31 sierpnia 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://www.ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=432:nauczanie-jzyka-niemieckiego-w-polsce&id=11:edukacja-jzykowa>.

6. Problem grup mniejszościowych, którym nie przysługuje status mniejszości narodowej, etnicznej lub społeczności posługującej się językiem regionalnym.

Na przestrzeni lat 90. XX w. duże kontrowersje powodowała kwestia statusu języka kaszubskiego i Kaszubów. Organizacje kaszubskie w trakcie prac nad ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych domagały się uznania za mniejszość etniczną. Istniały również kontrowersje dotyczące języka łemkowskiego, ale silne były one raczej w ramach samej społeczności łemkowskiej – tj. z jednej strony opcji uznania łemkowskiego za odrębny język, z drugiej zaś tzw. opcji proukraińskiej – postulujących uznanie za dialekt języka ukraińskiego²¹.

Po przyjęciu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym istotnym problemem jest kwestia postulowanej narodowości śląskiej. W czasie spisu powszechnego w 2002 r. narodowość śląską zadeklarowało 173,2 tys. osób. Podejmowane są działania na rzecz standaryzacji języka śląskiego²² i podtrzymywania tożsamości regionalnej²³, opracowany został śląski elementarz²⁴, a organizacje śląskie postulują o ustawowe uznanie mowy śląskiej za język regionalny w rozumieniu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym.

W Sejmie złożony został projekt ustawy o uznaniu języka śląskiego za język regionalny²⁵, zakładający nowelizację ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, a także niektórych innych ustaw²⁶. W myśl projektu tytuł ustawy otrzymałaby brzmienie „Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o językach regionalnych”, zaś art. 19 ust. 2: „Językami regionalnymi w rozumieniu ustawy są: język kaszubski oraz język śląski”. Uznanie języka śląskiego za język regionalny umożliwiłoby nauczanie go w szkołach, finansowane ze środków publicznych, w analogicznych formach organizacyjnych jak nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka kaszubskiego.

W 2011 r. zorganizowane zostały przez RAŚ prapreferenda lokalne dotyczące au-

²¹ Patrz szerzej: E. Pogorzala, *Nauczanie języka łemkowskiego w polskim systemie oświaty*, [w:] *Zbornik príspevkov z vedeckej konferencie Forum Slavica 2009 usporiadanej v Nitre 2. júla 2009*, Nitra 2010 [on-line], dostępny w Internecie: <<http://www.slavica.sk/images/konferencia-2009/pogorzala-fs-2009.pdf>>; E. Pogorzala, *Nauczanie języka łemkowskiego w polskim systemie oświaty*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Huculi, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, T. II, red. S. Dudra, B. Halczak, I. Betko, M. Smigel, Zielona Góra – Słupsk 2009, s. 201 – 211; E. Pogorzala, *Problem nauczania języka łemkowskiego (rusińskiego) w szkołach*, [w:] *Łemkowie – ostatni Mohikanie Europy?*, Legnica 2011. [w druku].

²² T. Kamusella, *Standaryzacja języka górnośląskiego oraz możliwe konsekwencje społeczne i polityczne (ze szczególnym uwzględnieniem Śląska Opolskiego)*, „Sprawy Narodowościowe” 2004 nr 24/25, s. 113 – 132.

²³ Por. np. *Instytut Śląski chce wydać leksykon mitów symboli i bohaterów Śląska* [online], 5 września 2011 r., [dostęp 5 września 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://www.naukawpolsce.pap.pl/palio/html.run?_Instance=cms_naukapl.pap.pl&_PageID=1&s=szablon.depesza&dep=384433>.

²⁴ W 2010 r., „Górnośląski ślábikörz” w ramach projektu „Śląski elementarz - przez oświatę do kultury regionalnej”.

²⁵ *W Sejmie kłótnia o uznanie języka śląskiego za regionalny* [online], 12 lutego 2011 r., [dostęp 30 września 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/486732,w_sejmie_klotnia_o_uznanie_jezyka_slaskiego_za_regionalny.html,2>.

²⁶ Nr druku: 3835.

tonomii Śląska, zaś w perspektywie cel ten ma zostać osiągnięty w 2020 r.²⁷ Opracowany został projekt zmiany konstytucji oraz *Statut organiczny śląskiego województwa autonomicznego*. Projektowana zmiana konstytucji zakłada wprowadzenie zapisu o prawie do autonomii terytorialnej regionów oraz zapisu następującej treści: „Bogactwo kultur regionalnych oraz różnych odmian językowych Rzeczypospolitej Polskiej jest dziedzictwem kulturowym państwa i jest przedmiotem szczególnego poszanowania oraz szczególnej ochrony”²⁸.

W statucie organicznym natomiast znalazły się następujące zapisy: „Każdy mieszkaniec Śląskiego Województwa Autonomicznego korzysta ze swych niezbywalnych praw do wolności wyznania, rozwijania swojej tożsamości kulturowej, etnicznej, narodowej oraz propagowania poglądów, w tym politycznych, o ile nie są sprzeczne z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, ustawami i nie naruszają konstytucyjnych wolności innych mieszkańców województwa” (art. 9) oraz „Śląskie Województwo Autonomiczne, mając na uwadze kulturowe zróżnicowanie swoich mieszkańców, wspiera wszelkie inicjatywy kulturalne, oświatowe i im podobne, zmierzające do popularyzowania i wzmacniania tożsamości zamieszkujących region grup etnicznych, narodowych, religijnych i kulturowych” (art. 10). Z kolei wśród wyłącznych kompetencji Śląskiego Województwa Autonomicznego (art. 17) wymieniono kwestie „(...) wspierania rozwoju kultury, badań naukowych oraz, w określonych wypadkach, nauczania języka regionalnego” (pkt. 16) oraz „(...) edukacji i oświaty w tym szkolnictwa podstawowego, średniego i wyższego” (pkt. 17)²⁹.

Podjęmowane są również oddolne inicjatywy na rzecz rewitalizacji i nauczania tzw. języków rzadziej używanych (*lesser used languages*). Przykładem jest język wilamowski³⁰. Wspomnieć należy również o mniejszości greckiej – o rodowodzie uchodźczym – nie uznanej za mniejszość narodową w ustawie z 2005 r. Język grecki był nauczany w Polsce w okresie powojennym jako język mniejszości, tak więc uznanie społeczności greckiej w Polsce za mniejszość narodową potencjalnie umożliwiłoby wznowienie tego nauczania i finansowanie go poprzez część oświatową subwencji ogólnej.

²⁷ *RAS zorganizuje trzecie prapreferendum* [online], 2 września 2011 r., [dostęp 2 września 2011 r.], dostępny w Internecie: <<http://www.portalsamorzadowy.pl/raport/21531.html>>; *Prawie całe Świerklany za autonomią Śląska* [online], 5 września 2011 r., [dostęp 5 września 2011 r.], dostępny w Internecie: <<http://www.portalsamorzadowy.pl/raport/21609.html>>.

²⁸ *Konstytucja* [online], 8 lipca 2011 r., [dostęp 2 września 2011 r.], dostępny w Internecie: <<http://autonomia.pl/n/konstytucja>>.

²⁹ *Statut organiczny śląskiego województwa autonomicznego określający zasady autonomii terytorialnej i funkcjonowanie instytucji autonomicznych* [online], ostatnia aktualizacja 7 lipca 2011 r., [dostęp 2 września 2011 r.], dostępny w Internecie: <<http://autonomia.pl/n/statut-organiczny>>.

³⁰ R. Neels, *Język wilamowski, prawie wymarły język germański w południowej Polsce: socjolingwistyczna analiza procesu wymierania języka* [rozprawa doktorska przygotowywana na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim im. Jana Pawła II], koncepcja badań patrz: <<http://pracownik.kul.pl/rneels/prace2>>.

7. Uczniowie cudzoziemscy.

Status mniejszości narodowych i etnicznych nie przysługuje społecznościom narodowości niepolskiej o rodowodzie migracyjnym. Status prawny tych grup reguluje ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach³¹ oraz ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej³². Kwestie dotyczące kształcenia dzieci z tych grup uregulowane zostały w artykule 94a ustawy z września 1991 r. o systemie oświaty. Stanowi on, iż osoby niebędące obywatelami polskimi, a podlegające obowiązkowi szkolnemu, korzystają z nauki i opieki w publicznych szkołach podstawowych i gimnazjach, na warunkach dotyczących obywateli polskich. W przypadku edukacji na poziomie ponadgimnazjalnym, do 1 stycznia 2010 r., na zasadach przewidzianych dla obywateli polskich – a więc powszechnej dostępności i bezpłatności – prawo do pobierania nauki ograniczone było tylko do kategorii osób wyraźnie wymienionych w ust. 2 art. 94a ustawy. Były to m. in. osoby, którym udzielono zezwolenia na osiedlenie się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; osoby, którym nadano status uchodźcy; dzieci osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy; osoby posiadające zgodę na pobyt tolerowany. Po nowelizacji ustawy o systemie oświaty prawo to zostało rozciągnięte na wszystkich cudzoziemców, ale nadal zasada odpłatności obowiązuje dla niektórych kategorii cudzoziemców w szkołach policealnych.

Ponadto na mocy nowelizacji ustawy o systemie oświaty z dniem 1 stycznia 2010 r., obok dotychczasowej możliwości organizowania dodatkowej nauki języka polskiego, wprowadzono możliwość organizowania dodatkowych zajęć wyrównawczych z poszczególnych przedmiotów nauczania oraz możliwość zatrudniania w charakterze pomocy nauczyciela osoby władającej językiem kraju pochodzenia ucznia. Osoby niebędące obywatelami polskimi, podlegające obowiązkowi szkolnemu lub obowiązkowi nauki, które nie znają języka polskiego albo znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki, mają prawo do dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego. Dodatkową naukę języka polskiego dla tych osób organizuje organ prowadzący szkołę. Mogą one również korzystać z dodatkowych zajęć wyrównawczych w zakresie przedmiotów nauczania także organizowanych przez organ prowadzący szkołę, ale uprawnienie to przysługuje przez okres nie dłuższy niż 12 miesięcy. Szczegółowe przepisy o organizowaniu dodatkowej nauki języka polskiego i zajęć wyrównawczych zawiera rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 kwietnia 2010 r. w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek oraz organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia³³.

³¹ T. j. Dz. U. z 2006 r. Nr 234, poz. 1694 z późn. zm.

³² T. j. Dz. U. z 2006 r., Nr 234, poz. 1695 z późn. zm.

³³ Dz. U. Nr 57, poz. 361.

Zgodnie z § 5 cytowanego rozporządzenia dodatkowe zajęcia lekcyjne z języka polskiego są prowadzone indywidualnie lub w grupach w wymiarze pozwalającym na opanowanie języka polskiego w stopniu umożliwiającym udział w obowiązkowych zajęciach edukacyjnych, nie niższym niż 2 godziny lekcyjne tygodniowo, zaś tygodniowy rozkład oraz wymiar godzin dodatkowych zajęć lekcyjnych z języka polskiego ustala, w porozumieniu z organem prowadzącym szkołę, dyrektor szkoły, w której są organizowane te zajęcia. Ponadto dla cudzoziemców, w odniesieniu do których nauczyciel prowadzący zajęcia edukacyjne z danego przedmiotu nauczania stwierdzi konieczność uzupełnienia różnic programowych z tego przedmiotu, organ prowadzący szkołę zobowiązany jest zorganizować w szkole dodatkowe zajęcia wyrównawcze z tego przedmiotu, prowadzone indywidualnie lub w grupach, w formie dodatkowych zajęć lekcyjnych z danego przedmiotu, w wymiarze jednej godziny lekcyjnej tygodniowo na dany przedmiot. Tygodniowy rozkład dodatkowych zajęć wyrównawczych ustala, w porozumieniu z organem prowadzącym szkołę, dyrektor szkoły, w której są organizowane te zajęcia, przy czym łączny wymiar dodatkowych godzin zajęć lekcyjnych z języka polskiego i poszczególnych przedmiotów nauczania nie może być wyższy niż 5 godzin lekcyjnych tygodniowo w odniesieniu do jednego ucznia.

Art. 94a ustawy o systemie oświaty przewiduje również, iż dla osób niebędących obywatelami polskimi, podlegających obowiązkowi szkolnemu, placówka dyplomatyczna lub konsularna kraju pochodzenia, działająca w Polsce albo stowarzyszenie kulturalno-oświatowe danej narodowości mogą organizować w szkole, w porozumieniu z dyrektorem szkoły i za zgodą organu prowadzącego, naukę języka i kultury kraju pochodzenia. Wówczas szkoła zobowiązana jest do nieodpłatnego udostępnienia pomieszczeń i pomocy dydaktycznych. Sposób organizacji nauki języka i kultury kraju pochodzenia również reguluje rozporządzenie z kwietnia 2010 r. w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do szkół. Zgodnie z § 8 rozporządzenia nauka taka może zostać zorganizowana jeśli do udziału w tym kształceniu zostanie zgłoszonych w szkole podstawowej i gimnazjum - co najmniej 7 cudzoziemców, zaś w szkole artystycznej - co najmniej 14 cudzoziemców. Łączny wymiar godzin nauki języka i kultury kraju pochodzenia cudzoziemców nie może być wyższy niż 5 godzin lekcyjnych tygodniowo, zaś dni tygodnia i godziny, w których może odbywać się w szkole nauka języka i kultury kraju pochodzenia cudzoziemców ustala dyrektor szkoły.

Tabela 3. Liczba uczniów/wychowanków, którzy nie są obywatelami polskimi według Systemu Informacji Oświatowej (stan na dn. 30 września 2010 r.)

| | | POLSKA |
|--|--|--------|
| Liczba uczniów/wychowanków, którzy nie są obywatelami polskimi | ogółem | 7850 |
| | posiadających obywatelstwo państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub państwa członkowskiego Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – Strony Umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej | 1206 |
| | korzystających z dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego | 1148 |
| | korzystających z nauki języka i kultury kraju pochodzenia | 174 |
| | korzystających z dodatkowych zajęć wyrównawczych w zakresie przedmiotów nauczania, organizowanych przez organ prowadzący szkołę | 503 |
| | którym udzielono zezwolenia na osiedlenie się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej | 793 |
| | którym nadano status uchodźcy | 232 |
| | którym udzielono zgody na pobyt tolerowany | 229 |
| | którym udzielono ochrony uzupełniającej | 70 |
| | którym udzielono ochrony czasowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej | 194 |
| | którym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej udzielono zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony | 1558 |
| | posiadający Kartę Polaka | 165 |
| | dla których uprawnienie do nauki wynika z umów międzynarodowych | 60 |
| | którzy są dziećmi osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy | 521 |

Źródło: System Informacji Oświatowej. Dane uzyskane w Departamencie Strategii MEN.

Dane dotyczące liczby uczniów cudzoziemskich w polskich szkołach zaprezentowane zostały w tabeli 3, przy czym podkreślić należy, iż są to dane z Systemu Informacji Oświatowej, które nie zawsze można uznać za w pełni miarodajne i należy traktować je tylko jako dane orientacyjne ze względu na częste błędy popełniane na poziomie szkół przy ich wprowadzaniu do systemu. W Polsce nie ma tzw. obowiązku denuncjacji, tak więc dzieci o nieregulowanym statusie uczęszczają do szkół, a ich prawo do nauki wywodzone jest z art. 70 Konstytucji RP, gwarantującemu każdemu prawo do nauki, oraz ze zobowiązań międzynarodowych, w tym przede wszystkim zapisów Konwencji o Prawach Dziecka. Nie są dostępne jednak żadne dane, które po-

zwaląby na oszacowanie skali zjawiska, czyli liczby uczniów o nieuregulowanym statusie uczęszczających do polskich szkół. Dostępne są natomiast cząstkowe dane z rejonu Warszawy dotyczące narodowości/obywatelstwa uczniów. Wg danych Mazowieckiego Kuratorium Oświaty w roku szkolnym 2005/2006 w Warszawie i okolicach uczyło się 1682 obywatele innych państw, w tym: 341 – Wietnam, 263 – Ukraina, 178 – Czeczenia, 112 – Wielka Brytania, 78 – Armenia, 61 – Rosja, 50 – Niemcy, 50 – Białoruś, 48 – Korea Południowa, 45 – Mongolia, 44 – Francja, pozostali – 412³⁴.

8. Uwagi końcowe.

Podsumowując, w polskim systemie oświaty nauczanie w języku ojczystym, finansowane ze środków publicznych, zagwarantowane jest tylko dla uczniów ze społeczności uznanych prawnie za mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczności regionalnej (kaszubskiej). Prawo takie nie przysługuje dzieciom narodowości niepolskiej, niebędących obywatelami polskimi. Możliwie jest jedynie organizowanie dodatkowej nauki języka i kultury kraju ich pochodzenia w formie zajęć popołudniowych lub weekendowych. Analiza ewolucji polityki oświatowej państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz wobec kwestii możliwości nauczania języka ojczystych uczniów o rodowodzie imigracyjnym, pozwala postawić tezę o paradygmacie asymilacyjnym w sposobie myślenia o prawach oświatowych mniejszości.

Wśród prognozowanych problemów i wyzwań związanych z polityką oświatową państwa wobec mniejszości wskazać należy przede wszystkim kwestie związane z sytuacją mniejszości polskich w innych krajach i związane z tym argumenty polityczne i publicystyczne wskazujące na poziom wsparcia i finansowania dla szkolnictwa mniejszości w Polsce jako uzasadniające traktowanie mniejszości zgodnie z zasadą wzajemności³⁵. Skutkować to będzie polityzacją kwestii prawa do nauki języka ojczystego i jego relatywizowaniem. Kluczową kwestią będzie również problem formalnego uzależniania dostępu do nauki języka mniejszości narodowej lub etnicznej od faktu posiadania obywatelstwa polskiego w sytuacji, gdy korzystaniem z nauki zainteresowane są osoby/rodzice uczniów nieposiadających obywatelstwa polskiego. Już w kilka lat po przyjęciu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym pojawił się problem zespołów nauczania języka ukraińskiego i ormiańskiego. Zorganizowane zostały one na mocy przepisów o nauczaniu języków

³⁴ *Dzieci cudzoziemskie w polskiej szkole*, „Biuletyn Migracyjny” luty 2007 r. nr 11, s. 1.

³⁵ *Litwa nie ustąpi Polakom w oświacie* [online], 5 września 2011 r., [dostęp 5 września 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://wyborcza.pl/1,75248,10235831,Litwa_nie_ustapi_Polakom_w_oswiacie.html>; E. Romaniuk, *Kaczyński o sytuacji na Litwie i wyborach* [online], 6 września 2011 r., [dostęp 6 września 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://wyborcza.pl/1,75248,10241775,Kaczynski_o_sytuacji_na_Litwie_i_wyborach.html>; *Premier Litwy zali się na Warszawę* [online], 8 września 2011 r., [dostęp 8 września 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://wyborcza.pl/1,75477,10254757,Premier_Litwy_zali_sie_na_Warszawe.html>.

mniejszości narodowych, tymczasem z nauki korzystały również dzieci o rodowodzie imigracyjnym, nieposiadające obywatelstwa polskiego. Jesienią 2011 r. Biuro Edukacji Miasta Stołecznego Warszawy zdecydowało o rozdzieleniu uczniów i jako osoby uprawnione do pobierania nauki języka ukraińskiego w tej formie wskazano tylko uczniów posiadających obywatelstwo polskie³⁶. Wyzwaniem będzie również różnicowanie praw imigrantów z państw UE a imigrantów z tzw. państw trzecich³⁷.

³⁶ Na podstawie informacji i dokumentacji uzyskanej od Związku Ukraińców w Polsce.

³⁷ Por. np. dyrektywa Rady 77/486/EWG z dnia 25 lipca 1977 r. w sprawie kształcenia dzieci pracowników migrujących *versus* Międzynarodowa Konwencja ONZ dotycząc Praw Pracowników Migrujących i ich Rodzin z dnia 18 grudnia 1990 r. Polska nie jest stroną Konwencji ONZ, która stanowi m. in., iż państwa zatrudnienia starają się ułatwiać dzieciom migrujących pracowników uczenie się ich ojczystego języka i ich kultury. Natomiast zapis art. 94a ust. 5 ustawy o systemie oświaty, dotyczący nauczania języka i kultury kraju pochodzenia ucznia, został wprowadzony na mocy nowelizacji ustawy o systemie oświaty z 2000 r., Nie wszedł jednak w życie z dniem 1 stycznia 2001 r., tak jak zapisy art. 94a ust. 1 – 4. Ustawodawca przewidział *vacatio legis*, zaś przepis wszedł w życie z dniem akcesji Polski do Unii Europejskiej.